

Japanska filozofija na njemačkom jeziku

Rolf ELBERFELD

Početak i sredinom 19. stoljeća Hegel i Schelling govore samo o kineskoj i indijskoj filozofiji. Izgleda da je izraz „japanska filozofija“ već postojao¹ ali nije bio u upotrebi. Interes za japansku kulturu u Evropi najprije su izazvali japanski drvorezi koji su se mogli vidjeti na Svjetskim izložbama 19. stoljeća u Parizu. Ti drvorezi su snažno utjecali na impresionističke slikare, a prije svih na van Gogha.

Oprilike u isto vrijeme kad su drvorezi počeli utjecati na evropsko slikarstvo, u Njemačku su na studij filozofije došli prvi Japanci.² Inoe Tetsujirō (1855–1944) prvi koji ne samo da je studirao³ zapadnu filozofiju u Njemačkoj nego je na novoosnovanom orijentalističkom seminaru

1. Kracht, *Geistesgeschichte der Frühmoderne*, u: *Grundriss der Japanologie*, hg. v. K. Kracht u. M. Rütterman, Wiesbaden 2001., str. 170.

2. Vjerovatno su Matsumoto Keitarō (1850–1879) i Kumazawa Zen'an (1854–1906) uopće prvi japanski studenti filozofije u Njemačkoj. Prvi je od 1872–1878. studirao filozofiju na Humboldt-Universität u Berlinu. Upor. R. Hartmann, *Japanische Studenten an der Berliner Universität 1870–1914*, Berlin 1997, Kleine Reihe. Mori-Ōgai-Gedankenstätte der Humboldt Universität zu Berlin; I.

3. Upor. Johann Nawrocki, *Inoe Tetsujirō (1855–1944) und Ideologie des Götterlandes*, Hamburg 1997.

Humboldt-Univerziteta u Berlinu držao nastavu iz japanskog jezika, povijesti i religije. Upoznao je mnoge u to vrijeme važne njemačke filozofe te im je prenio i prve informacije o japanskoj duhovnoj povijesti. Tek nakon njegovog povratka objavio je tekstove na francuskom⁴ i njemačkom jeziku o Japanskoj filozofiji. Tekst *Japanska filozofija* čiji je autor Inoue, može važiti kao prvi pregledni članak. Podijeljen je na slijedeći način :

1. Škola Chu Hsi,
2. Škola Wang Yanming,
3. Pra- konfucijanizam u Japanu,
4. Novi procvat škole Wang Yanming u 19. stoljeću,
5. Nacionalno-filozofska škola i moderna filozofije u Japanu.
6. O svom razumijevanju filozofije Inoue piše slijedeće:

„O filozofiji u Japanu se može govoriti tek nakon uvođenja strane filozofije i religije, i to kineske filozofije koja je u zemlju unesena posredstvom Koreanca Wang-in-a (u 5. stoljeću n. e.), dok je strana religija, budizam, u Japan došla posredstvom koreanskog poslanstva 552. godine. Tu činjenicu ipak ne trebamo shvatiti kao da nije bilo nikakvog originalnog, domaćeg idejnog supstrata za japansku filozofiju i da ta filozofija nije bila ništa drugo nego uvezena strana filozofija.“

Jer

„Misaona struja koja se uobičajeno popularno naziva „Yamatodamashi“, u prijevodu: japanski duh naroda, tvori stablo na kojemu su nakalemljene oba strana misaona sistema, koja su u ranijem dobu oplodili Japan, kinesku filozofiju i indijsku religiju.“⁵

Kao da se razumije sam po sebi, Inoue primjenjuje izraz „kineska

4. T. Inouye, „Le développement des idées philosophiques en Japon avant l'introduction de la civilisation Européene“, u: *Mitteilungen des Internationalen Orientalistenkongresses*, Paris 1879. (izvor Schinzinger). Trebalo bi biti da je taj tekst preveden i na njemački jezik ali se nije mogao pronaći.

5. Inoe Tetsujirō, „Japanische Philosophie“, u: *Die Kultur der Gegenwart*, Abt. I, hg. v. Paul Hinneberg, Bd.5. Allgemeine Geschichte der Philosophie, Leipzig 1913, 100.

filozofija“ koju u njegovoj perspektivi očito ne treba bitno razlikovati od zapadne filozofije. U vezi sa Indijom on pak govori o „religiji“ a ne izričito o filozofiji. „Japansku filozofiju“ on, naprotiv, ne pretpostavlja kao nešto što je prethodilo uvođenju kineske filozofije, nego samo kao izvjesni duhovni temelj na kojemu su prihvaćene druge filozofske tradicije, tako da „japanska“ filozofija predstavlja mješavinu onoga što je recipirano i vlastitih duhovnih osnova. Time, prema Inoue-*ovoj* podjeli, već od 5. stoljeća U Japanu postoji filozofija i to u formi „kineske filozofije“, tako da povijest filozofije bitno sačinjava *kineska* filozofija u Japanu koja se potom tokom vremena povezala sa duhovnim osnovama Japana. Njegov članak se bavi prije svega neokonfucijanskim misliocima japanskog porijekla. Ali, on drži da je sa recepcijom zapadne filozofije započela jedna faza koja obećava novi početak:

«Od restauracije vladavine Mikado filozofija je u Japanu krenula posve novim putem. Evropsku filozofiju su uveli kako sami Japanci tako i stranci. Na početku su se posebno poštovali Mill, Spencer, Lewes i drugi engleski filozofi. Ali kada se filozofije počela studirati više u okviru specijalnog studija, više su se počeli poštovati Kant, Hegel, Schopenhauer, Lotze, Wundt, Paulsen, v. Hartmann i drugi njemački filozofi. Manje su zastupljeni predstavnici materijalizma. Također nije nedostajalo ni mislilaca koji su zastupali utilitarizam ili čak egoizam. Neki mlađi pisci su također uveli i Nietzschea, ali nas je on mimoišao kao poput prolazne mode. Odnedavno neki nastoje proširiti socijalizam ali izgleda da on nema uspjeha. Kršćanske ideje naravno dolaze u neke odnose sa filozofskom duhovnom djelatnošću. Posve je moguće da filozofija u Japanu sudarom i stapanjem istočnjačkog mišljenja sa zapadnim, u bliskoj budućnosti dobiti veliki zamah.»⁶

Sljedeći, kasnije vrlo značajni japanski filozof koji je studirao u Njemačkoj i Francuskoj od 1921–1929, je Kuki Shūzō (1888–1941). Studirao je u Heidelbergu kod Rickerta i Herrigela, u parizu kod Bergsona, gdje je upoznao i mladog Sartre-a, a u Freiburgu kod Husserla i Heideggera.⁷

6. Inoue, *Die Japanische Philosophie*, 1913, 113.

7. Upor. Minoru Okada (Hg.), *Die Struktur der «Iki» Shūzo Kuki-ja*. Eine Einführung in die japanische Ästhetik und Phänomenologie, Egelsbach 1999.

Tanabe Hajime je od 1922–1924 u Freiburgu studirao kod Husserla i Heideggera a u Berlinu kod Aloisia Riehla. Tanabeov tekst *Die neue Wende in der Phänomenologie – Heideggers philosophie des Lebens* od 1924, svakako je prva sekundarna literatura o Heideggeru uopće.⁸

Miki Kiyoshi studira od 1922–24 u Heidelbergu kod Rickerta, potom u Marburgu kod Heideggera. Uzima privatnu poduku kod Herrigela, Löwitha, Glocknera, Schunzingera i Gadamera. Vraća se u Japan 1925.

Pored spomenutih i studiraju Mutai Risaku (1926–1928) i Takahashi Satomi (1925–1927) u Freiburgu kod Husserla.

Watsui Tetsurō zadržava se pola godine u Evropi (1927–1928). U godini svoga dolaska u Berlinu je čitao Heideggerovu knjigu *Bitak i vrijeme* koja je upravo bila objavljena.

Nishitani Keiji 1936/39 sluša Heideggerova predavanja u Freiburgu. 1964. on je ponovo u Njemačkoj na godinu dana, kao gostujući profesor Hamburgu.

Tsujimura Kōichi u Freiburgu od 1956–58 studira Heideggerovu filozofiju. On spada u generaciju koja ne želi samo studirati evropsku filozofiju nego od početka u nju unijeti istočnoazijske tradicije. Tako se Tsujimurina rasprava odnosi na Heideggera i zen-budizam.

Ueda Shitzuteru u 60-tim godinama 20. stoljeća u Marburgu studira znanost o religiji kod Ernsta Benza u tradiciji Rudolfa Otto-a. Ueda je u brojnim predavanjima i člancima predstavio zen-budističko filozofiranje u njemačkom govornom području.

Mogli bismo nabrojati brojne druge Japance i Japanke koji su studirali filozofiju u njemačkom govornom području i završili svoje disertacije i habilitacije. Neki od njih su svoje rezultate publicirali direktno na njemačkom jeziku (na primjer: Imamichi Tomonobu⁹, Ōkashi Ryōsuke,¹⁰ Arifuku Kōgaku,¹¹ Yamaguchi Ichirō,¹² Hashi Hisaki,¹³ Ogawa Tadashi,¹⁴ Yamashita Yoshiaki¹⁵).

8. Na njemačkom: *Japan und Heidegger*, hg. v. Buchner, Sigmaringen 1989, 89–108.

9. *Betrachtungen über das Eine: Gedanken aus der Begegnung der Antipoden*, Tokyo 1968.

10. *Kire. Das Schöne in Japan*, Köln 1994; *Japan im interkulturellen Dialog*, München 1999.

11. *Deutsche Philosophie und Zen-Budhismus. Komparative Studien*, Belin 1999.

PRVI PRIJEM JAPANSKE FILOZOFIJE
U NJEMAČKOJ POSREDSTVOM JAPANACA

Inoue-ov Članak o «Japanskoj filozofiji» iz 1913 već je spomenut. 1928. godine u *Kant-Studien* pojavio se članak Kuwaki Gen'yoku-a,¹⁶ Onoue-ovog nasljednika na Univerzitetu Tokyo-, *Filozofske tendencije u Japanu*. On najprije opisuje recepciju zapadne filozofije u Japanu i raspravlja o mogućnosti da se govori o «orijentalnoj filozofiji». 1940 se u *Blätter für Deutsche Philosophie* pojavio članak *Japanska filozofija suvremenosti* T. Teketija (Taketi).¹⁷ On po prvi put na jednom zapadnom jeziku iscrpnije predstavlja filozofiju Nishide i Tanabe. Ponovo u *Kant-Studien* se 1943 pojavljuje članak Kitayama Jun'yū-a *Moderna filozofija Japana. Prilog razumijevanju «Nishida-filozofije»*. U tom članku može se zapaziti nova samosvijest japanskih filozofa:

«Japanska filozofija je u njezinom današnjem obliku svjetska filozofija koja se u jednakoj mjeri interesira za razumijevanje ljudske povijesti na Zapadu i na Istoku. Tako danas japanska filozofija može prigovoriti evropskoj filozofiji da je zna samo za jedinstvo svoje predajom dobivene baštine i da predmetom svojih razmatranja čini samojedan tradicionalni oblik svijesti pri tom zaboravljajući cjelinu.»¹⁸

Kitayama potom ulazi u misao o «mjestu» i o «odnosu Ja-Ti» kod Nishide.¹⁹

Može se poći od toga da su japansku filozofiju najprije proširili Japanci koji su studirali na njemačkom jezičkom prostoru, u brojnim seminar-skim predavanjima i razgovorima.

12. *Ki als leibhaftige Vernunft. Beiträge zur interkulturellen Phänomenologie der Leiblichkeit*, München 1997.

13. *Was hat Zen mit Heidegger zu tun? Der komparative Denkweg von Ost und West. Eine Einführung*, Wien 2001.

14. *Grund und Grenze des Bewusstseins. Intekulturelle Phänomenologie aus japanischer Sicht*, Würzburg 2001.

15. *Identität als Unverborgenheit – Kant, Nishida, Heidegger I-*, Würzburg 2003.

16. Bd.33, 99–108.

17. Bd. 14, 1940/41, 277–299.

18. *Kant-Studen*. Neue Folge, Bd. 43, Heft 1/2, 263.

19. O ranoj recepciji Nishide na njemačkom jeziku upor i: Klaus Kracht, «Nishida und die Politik», u: *Japonica Humboldtiana*. 5:2001, 205–221.

RADOVI O JAPANSKOJ FILOZOFIJI
SA NJEMAČKE STRANE

U posljednjem svesku *Opće povijesti filozofije sa posebnim osvrtom na religije* koji se pojavio 1908., Paul Deussen smatra prikladnim da u Dodatku napiše *Nešto o filozofiji Kineza i Japanaca. Pogled na Japan* u opsegu od pet strana, obuhvaća napomene o šinto-religiji, o budizmu i o neokonfucijanizmu. Ovdje se vjerovatno po prvi put na prominentnom mjestu govori o «filozofiji Japanaca» u njemačkom govornom području.

Robert Schinzinger, koji je od 1923–1942 bio lektor u Osaki a od 1942–1959 lektor u Tokyo-u, a od 1952–1973. profesor za njemačku duhovnu povijest na Gakushuin-u, jamačno je prvi Nijemac koji se japanskom jezičkom kompetencijom pisao o japanskoj filozofiji. Najprije je 1938 u *Mitteilungen der OAG* (Tokyo) objavljen kratki članak pod naslovom *Japanska filozofija* a potom 1940 članak *O filozofiji Kitarō Nishida-e* u *Monumenta Nipponica*. Konačno, u Berlinu se 1943 pojavio prijevod, za kojeg se pobrinuo Schinzinger, triju važnih Nishidinih članaka pod naslovom *Inteligibilni svijet. Tri rasprave*.

U slijedećim redovima ću dati i ukratko karakterizirati cjeloviti prikaz japanske filozofije i japanske duhovne povijesti.

1944. se pojavila knjiga Paula Lütha (Paul Lüth) *Japanska filozofija*. U njoj Lüth postavlja cilj da predstavi „prvi cjelovit prikaz japanske filozofije“. Najprije prikazuje šintoizam kao duhovni temelj japanske kulture. Potom slijedi preuzimanje „kineske“ filozofije i filozofije budizma, od Indije preko Koreje do Japana. On budizam izričito određuje kao „filozofiju“ budući da je, po njemu, budizam „ateističan“. Kratko poglavlje izvještava o „Putu samuraja“. Dva posljednja poglavlja su posvećena recepciji zapadne filozofije u Japanu. Poglavlja vode do „suvremenih filozofskih strujanja“ i do prikaza filozofije Nishida Kitarō-a.

Oskar Benl i Horst Hammitzsch su 1956. izdali zbirku tekstova *Japanski duhovni svijet. Od mita do suvremenosti*. Zbirka nudi temeljne tekstove u nizu stoljeća od vremena Nara. Ukratko su predstavljeni budistički, konfucijanski i nacionalni pravci. Posljednji odsječak nosi naslov *Utjecaj evropskog mišljenja i promišljanje onog što je vlastito*. Kratkim tekstovima predstavljeni su ne samo Fukuzawa Yukishi, nego i Nishida Kitarō, Wat-

sjui Tetsurō, Suzuki Daisetsu, Shiga Naoya i Kobayashi Hideo. U cjelini, ovo predstavlja pionirski korak njemačke japanologije.

Prvi obuhvatniji prikaz japanske filozofije nalazimo u *Priručniku o Japanu* iz 1981. Odsječak „Filozofija“ napisali su Lidya Brüll, Hamada Junko i Klaus Kracht. Odsječak počinje uvodom L.Brüll: *O razvitku japanske filozofije*. Potom, u formi leksikona, slijede ove natuknice: prosvjetiteljstvo, budistička filozofija, etika i estetika, suvremena filozofija, konfucijanizam, nacionalna „filozofija“, filozofija Nishida-e, škola Nishida, filozofije religije, socijalna filozofije i filozofije tehnike.

1983. objavljena je knjiga Roberta Schinzingera *Japansko mišljenje. Svjetonazorna pozadina današnjeg Japana*. Schinzinger, koji je s jedne strane poznat po svojim prijevodima Nishide a s druge po svom Leksikonu japanskog jezika, nije dopustio da se u glavnom naslovu njegove knjige upotrijebi riječ „filozofija“. U skladu s time on knjigu dijeli na pododjeljke: „Japanska filozofija (do 1868)“ i „Japanska filozofija (od 1868)“, . U prvom dijelu obrađuje šintoizam, budizam, konfucijanizam i taoizam koje samo u širokom smislu određuje kao filozofske. Drugi dio obuhvaća prije svega prikaz Nishidine filozofije kao i mnoge informacije o stanju filozofije u Japanu.

1988. godine Klaus Kracht zajedno sa Gergardom Leinssom izdaje Čitanku i radnu knjigu o *Japanskoj duhovnoj povijesti*. Knjiga sadrži izabrane filozofske tekstova na japanskom i njemačkom jeziku koji se, uz to, dešifriraju gramatičkim komentarima. Tako se radi o knjizi za studente japanologije koji žele produbiti svoju jezičku kompetenciju u odnosu na japansku duhovnu historiju.

1989 se pojavila knjiga *Japanska filozofija. Uvod* čija je autorica Lydia Büill. Brüll se od početka zalaže za to da se pojam filozofije interpretira „u najširem mogućem smislu“, tako da se „i tradicionalni japanski sistemi mišljenja /mogu/ skoro u cijelosti nazvati filozofskim“. Knjigu dijeli u tri perioda: indijsko-kineski (budizam), kineski (konfucijanizam / neokonfucijanizam) i najzad, period koji je obilježen zapadnjačkim utjecajem. Na taj način se razjašnjava slojeviti karakter japanske tradicije mišljenja.

1993. je objavljena knjiga Georga Paula *Filozofija u Japanu. Od početka do razdoblja Heian. Kritičko istraživanje*. Paul slijedi decidirano sistematski interes koji se ipak prije svega koncentrira na pitanja spoznaje

i logike. Vremenski raspon koji on obrađuje, 6. do 12. stoljeće, u ovom pogledu nije bilo ranije obrađivano na sažet način. Uključeni su prije svega budistička filozofija, „konfucijanski nauk i discipline kao što su logika, filozofija jezika i estetika“. Na početku se nalazi bogat materijal, prije svega o logici u starom Japanu.

1994. objavljena je knjiga Hamada Junko-a *Japanska filozofija poslije 1868*. Knjiga je podijeljena na prvo poglavlje „1868–1945“ i drugo „Filozofija poslije 1945“. Na širokoj osnovi prikazani su pojedini mislioci od 1989. godine, pri čemu su pozicije uređene prema sistematskom interesu.

1995. su Peter Pörtner i Jens Hiese objavili knjigu *Filozofija Japana. Od početaka do suvremenosti*. Poslije prikâza šintoizma, budizma, konfucijanizma i neokonfucijanizma, izvedene su povijesne etape razvitka sve do filozofije poslije 1945. U tekst se stalno upliću ekskursi koji su posvećeni različitim topoi koji su važni za razumijevanje rezličitih filozofskih struja. Autori u uvodu razvijaju filozofski fundiranu metodu svog postupka.

2000. se u njemačkom prijevodu pojavila knjiga Ueyama Shunpeia *Japanski mislioci u 20. stoljeću* (Nihon no shisō). U knjizi koja nema sistematskih zahtjeva, pored mislilaca kao što su Nakae Chōmin, Kano Kōkichi, Nishida Kitarō i Imanishi Kinji, i mislioci iz drugih područja, kao na primjer Kobayashi Hideo i Maruyama Masao.

STUDIJE O NE-BUDISTIČKOJ DUHOVNOJ POVIJESTI

U njemačkom govornom području autori studija o ne-budističkoj duhovnoj povijesti u Japanu su gotovo isključivo Japanolozii. Ipak, u ovom području nije jednostavno povući jasne granice s obzirom na pitanje da li teme spadaju u filozofiju ili ne spadaju. Icrpno ne komentirajući knjige, samo sa izuzetkom monografija, navodim po redu prema godini izdanja:

Karl Florenz, *Historische Quellen der Shinto-Religion*, /Historijski izvori šinto-religije/, Göttingen 1919. Florenz nudi prijevode kako iz *nihongi* tako i iz *kojiki*.

Olaf Graf, *Kaibare Ekiken. Ein Beitrag zur japanischen Geistesgeschicht*

chte der 17. Jh. Und zur chinesischen Sung-Philosophie, /Kaibara Eikiken. Prilog o japanskoj duhovnoj povijesti 17. stoljeća i o kineskoj sung-filozofiji/, Leiden 1942

Horst Hammitzsch, *Kangaku und Kokugaku. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte der Tokugawa-Zeit*, /Kongaku i Kokugaku. Prilog o duhovnoj povijesti radoblja tokugawa/, u: Monumenta Nipponica 2/1, 1939, 1–23..

Isto, Shingaku. Eine Bewegung der Volksaufklärung und Volkserziehung in der Tokugawa-Zeit, /Pokret narodnog prosvjetiteljstva i narodnog odgoja u razdoblju tokugawa/, u: Monumenta Nipponica 4/1, 1941, 1–32.

Oscar Benl (prev.), *Geheime Überlieferung des Nō. Aufgezeichnet von Meister Seami*, /Tajna predaja Nō-a. Ilustrirao majstor Seami/, Frankfurt a.M. 1961.

Lydia Brüll, *Ōkuni Takamasa und seine Weltanschauung* / Ōkuni Takamasa i njegov svjetonazor/, Wiesbaden 1966. Svezak sadrži prijevod djela *Honyaki-Kyoyo*.

Ingrid Schuster, Kamada Ryūō und seine Stellung in der Shingaku / Kamada Ryūō i njegov položaj u Šingaku/, Wiesbaden 1967.

Ulrich Kemper, *Arai Hakuseki und seine Geschichtsauffassung. Ein Beitrag zur Historiographie Japans in der Tokugawa-Zeit* /Arai Hakuseki i njegovo shvaćanje povijesti. Prilog o historiografiji Japana u razdoblju tokugawa/, Wiesbaden 1967. Knjiga sadrži prijevode iz djela Arai Hakuseki-ja.

G. S. Lombardy, *Watanabe Kazan, ein japanischer Gelehrter des 19. Jahrhunderts* / Watanabe Kazan, jedan japanski učenjak 19. stoljeća /, Hamburg 1968.

Klaus Kracht, *Das Kodokanki-jutsugi Fujita Tōko-a (1806–1855). Ein Beitrag zum politischen Denken der späten Mito-Schule* / Kodokanki-jutsugi Fujita-e Tōko-a (1806–1855). Prilog o političkom mišljenju kasne Mitoškole/, Wiesbaden 1875. Knjiga sadrži potpuni prijevod Kodokanki-jutsugi.

Franziska Ehmke, *Die Erziehungsphilosophie des Obara Kuniyoshi* / Filozofija odgoja Obara Kuniyoshi -ja, / Hamburg 1979.

Volker Stanzel, Japan: Haupt der Erde. Die ‘Neuen Erörterungen’ des japanischen Philosophen und Theoretikers der Politik Aizawa Seishisai iz godine 1825 / Japan: poglavar Zemlje. ‘Nova razmatranja’ japanskog

filozofa i teoretičara politike Seishias Aizawa-e iz 1825 /, Würzburg 1982. Knjiga sadrži prijevod «Novih razmatranja».

Klaus Kracht, Studien zur Geschichte des Denkens im Japan des 17. bis 19. Jahrhunderts. Chu-Hsi-konfuzianische Geist-Diskurse / Studije o povijesti mišljenja od 17. do 19. stoljeća. Chu-Hsi-konfuzijanski duhovni diskursi /, Wiesbaden 1986. Sa iscrpnim dijelom prijevoda.

Gerhard Leinss (prev.), *Yamaga Sokōs «Kompendium der Weisenlehre» (Seikyō yōroku) / «Kompendij nauka mudrih» Yamaga Sokō-a (Seikyō yōroku) /, Wiesbaden 1989.*

Steffi Richter, *Ent-Zweiung. Wissenschaftliches Denken in Japan zwischen Tradition und Moderne, / Raz-dvajanje. Znanstveno mišljenje u Japanu između tradicije i moderne /, Berlin 1994.* Knjiga se prije svega bavi Takano Chōei-jem i u dodatku sadrži njegove tekstove.

Gerhard Leinss, *Japanische Anthropologie. Die Natur des Menschen in der konfuzianischen Neoklasik am Anfang des 18. Jahrhunderts. Jinsai und Sorai / Japanska antropologija. Priroda čovjeka u konfucijanskoj neoklasi na početku 18. stoljeća Jinsai i Sorai /, Wiesbaden 1995.* Knjiga sadrži prijevode tekstova Jinsai-ja i Soraio-ja.

Klaus Kinski, Knochen des Weges. Katayama Kenzan als Vertreter des eklektischen Konfuzianismus in Japan des 18. Jahrhunderts /Kosti puta. Katayama Kenzan kao predstavnik eklektičkog konfucijanizma u Japanu 18. stoljeća /, Wiesbaden 1996. Knjiga u prijevodu sadrži različite tekstove Katayama-e.

Claudia Weidner, Einheit und Zweiteilung. Die soziale Ideen des Arztes Andō Shōeki (1703–1762) / Jedinstvo i podvajanje. Socijalne ideje liječnika Andō Shōeki-ja (1703–1762), München 1999.

Klaus Kracht (Hg.), *Japanese Thought in the Tokugawa Era. A Bibliography of Western-Language Materials, Wiesbaden 2000.* Naslov sveška je na engleskom jeziku ali su komentari pojedinih priloga napisani na njemačkom jeziku. Bibliografija sadrži bogatu zbirku literature zapadnih jezika o područjima budizma, kršćanstva, konfucijanizma, *Chu Hsi* konfucijanizma, *Wang Yangming* konfucijanizma, *bushido*, Learning of the Mind (*Shingaku*), National Learning (*Kokugaku*), Western Learning (*Yogaku*), Various Thinker of the 18th Century, Mitoo Shool, Late Tokugawa Thought.

FILOZOFSKI ORIJENTIRANE STUDIJE U OKRUGU BUDIZMA

1960 Nanbara Minoru je objavio spis *Die Idee des absoluten Nichts in der deutschen Mystik und seine Entsprechung im Buddhismus* (Ideja apsolutnog Ništa u njemačkoj mistici njegova analogija u budizmu), u *Archiv für Begriffsgeschichte* (Nr. 6, 143 – 277). Široko postavljani spis upoređuje različite mističare sa postavkama budizma.

1965. Ueda Shizuteru objavljuje knjigu *Die Gottesgeburt in der Seele und der Durchbruch zu Gott. Die Mystische Anthropologie Meister Eckharts und ihre Konfrontation mit der Mystik des Zen-Buddhismus /* Rođenje Boga u duši i prodor ka Bogu. Mistička antropologija Meistera Eckharta i njezina konfrontacija sa mistikom zen-budizma /. Disertacija koja je nastala u Marburgu, važi kao uzor za temu Maister Eckhart i zen-budizam.

1979. u njemačkom prijevodu je objavljena *Filozofija zen-budizma* čiji je autor Izutsu Toshihiko. Tema *zen i filozofija* ovom knjigom je u njemačkom govornom području ušla u široku javnost.

Također 1979. objavljena je knjiga Klaus Roberta Heinemanna *Der Weg des Übens im ostasiatischen Mahāyāna. Grundformen seiner Zeitrelation zum Übungsziel in der Entwicklung bis Dōgen /* Put vježbe u istočnoazijskom Mahāyāna. Osnovne forme njegovih vremenskih relacija prema cilju vježbe u razvitku do Dōgena/. Temeljna studija obrađuje osnovni problem vremena i puta vježbe od početaka budizma do Dōgena.

1984. godine Ōhashi Ryōsuke objavljuje svoju knjigu *Analiza vremenitosti u Hegelovoj Logici. O ideji fenomenologije mjesta*. Polazeći od Nishitanijevog (Nishitani) članka *Hannya to risei* i od Dōgenovih (Dōgen) misli o vremenu, autor pokušava izvesti destrukciju Hegelove Logike. I Ōhashi ja objavio brojne članke na njemačkom jeziku.

1987. se pojavila studija Nagasawa-e Kunihiko-a *Ja u njemačkom idealizmu Sopstvo u zen-budizmu. Fichte i Dōgen*. U knjizi se suprotstavljaju i upoređuju pozicije Fichtea i Dōgena.

2000 Oliver Aumann objavljuje svoju knjigu *Pitanje o Sopstvu u amida-budizmu kod Shinran-a i zen-budizmu kod Dōgena*. U studiji se upoređuju Shinran i Dōgen, pri čemu se raspravlja i o Nāgarjuni i Nishidi.

2002 su Christian Steineck, Guido Rappe i Arifuku Kogaku objavili svezak *Dōgen kao filozof*. Osim prijevoda svezak sadrži četiri članka *Genjōkōan-a i Bushshō – a* o različitim filozofskim perspektivama.

2003 Christian Steineck objavio je svoju knjigu *Tijelo i srce kod Dōgena. Komentirani prijevodi i teorijska rekonstrukcija*. Pored prijevoda različitih Dōgenovih tekstova knjiga sadrži potpuno komentirani prijevod *Shinjin-datsuraku-a*.

2004 Rolf Elberfeld objavio je knjigu *Fenomenologija vremena u budizmu. Metode interkulturalnog filozofiranja*. Pored iscrpnih izvođenja o metodama interkulturalnog filozofiranja, ovaj svezak analizira djelatno-povijesnu liniju filozofije vremena od Nāgarjune, Sengzhao-a, Fazang-a i Dogen-a. Glavni dio tvori analizu, (rečenicu po rečenicu) Dōgenovog *Uji*. Svezak se zaključuje raspravom između Dogen-a i evropskih postavki o filozofiji vremena.

NJEMAČKO-JAPANSKI SIMPOZIJI I SURADNJA

Uz podršku japanske ambasade u Japanskom kulturnom institutu u Kölnu se 1975. godine održao japansko-njemački filozofski simpozij. Simpozij je vodio Otto Friedrich Bolnow čije je uvodno predavanje objavljeno 1976. u *Neues aus Japan* (Nr. 226). Koliko mi je poznato simpozij nije dokumentiran.

Krajem 70-tih godina su Tsujimura Kōichi, Ōhashi Rōysuke i Heinrich Rombach radili na zajedničkom komparativnom projektu. Projekt je dokumentiran u kratkom svesku *Sein und Nichts. Grundbilder westlichen und östlichen Denkens / Bitak i Ništa. Osnovne slike zapadnog i istočnog mišljenja /* (Freiburg 1981). Dijaloški građena knjiga može važiti kao uspio razgovor između japanske i njemačke filozofije.

Početak 80-tih godina organiziran je kolokvij kojeg sačinjavaju krug japanskih i njemačkih filozofa oko Tsujimur-e Kōichi-ja i Dietera Henricha koji se sastaju u različitim prilikama. Rezultati tih susreta objavljeni su u svesku *All-Einheit. Wege eines Gedankens in Ost und West / Sve-Jedinstvo. Putovi jedne misli na Istoku i Zapadu /*, kojeg je 1985. izdao Dieter Henrich. Svezak se ipak odlikuje time da njemački filozofi nisu u

stanju reagirati na azijske misli, nasuprot čemu Japanci od početka uključuju obje strane.

1985. u Meßkirchu, u Heideggerovom rodnom gradu, povodom proslave partnerstva Unoke (Nishidinog rodnog grada) i Meßkircha, održao se njemačko-japanski simpozij koji je 1985. grad Meßkirch objavio u kratkom svesku *Heimet der Philosophie / Zavičaj filozofije/*. Svezak dokumentira prvo filozofski motivirano partnerstvo dvaju gradova u Japanu i Njemačkoj.

2001u Freiburgu je održan japansko-njemački fenomenološki simpozij. Predviđa se da se rezultati dokumentiraju u svesku koji treba biti objavljen 2005, a kojeg je priredio Hans Reiner Sepp.

KYOTO-ŠKOLA

Jedan njemački filozof Nishidu prvi put spominje već 1918. Heinrich Rickert svoje djelo *Das Eine, Eins und die Einheit / Jedno, Jedna i jedinstvo /* u 2. izdanju posvećuje svom „japanskom prijatelju“ i u predgovoru Nishidu naziva „vodećim japanskim filozofom“.

Istinsko bavljenje Nishidom u njemačkom jeziku angažirano počinje u 40tim godinama sa *Robertom Schinzingerom*. Njegov prijevod Nishidinih tekstova u *Inteligibilni svijet. Tri filozofske rasprave* (1943), odavno je prvi pouzdan izvor za modernu japansku filozofiju na njemačkom jeziku.

Poslije rata su se recepcija a time i razgovor prekinuli. Impuls za obnovljenu raspravu sa japanskim filozofima došao je iz Katoličke crkve. Teolog *Hans Waldenfels* ja za vrijeme svog boravka u Japanu od 1956–65 nastavlja vezu s ciljem međureligijskog dijaloga, posebno sa Nishitani Keiji-*jem* (1900–1990) i Takeuchi Yoshinori-*jem* (1913–2002). Početkom 70tih on habitira s djelom *Das Absolute Nichts. Zur Grundlegung des buddistisch-christlichen Dialogs / Apsolutno Ništa*. Ka utemeljenju budističko-kršćanskog dijaloga. Waldenfels izabire filozofiju praznine koju je Nishitani razvio u svojoj knjizi *Shūkyō to wa naninka*, kao polazište za dijalog između budizma i kršćanstva.

60te, 70te i početak 80tih godina na razini publikacija su obilježeni temom „Dijalog religija“ za koji su se s japanske strane posebno zalagali Nishitani i Takeuchi. I prvi pokušaj cjelovitog prikaza Kyoto-škole, kojeg

je autor *Fritz Buri*, cilja na dijalog između budizma i kršćanstva. U svojoj knjizi *Der Buddha-Christus als der Herr des wahren Selbst. Religionsphilosophie der Kyoto –Schule und das Christentum* (1985) /*Buddha i Krist kao gospodar istinskog sopstva. Filozofija religije Kyoto-škole i kršćanstvo* /, Buri predstavlja različite japanske mislioce koji po njegovom nazoru sa aspekta „budizma i kršćanstva“ tvore krug Kyoto-škole.

Rad *Johannes-a Laube-a* okreće se drugom velikom filozofu Kyoto-škole – Tanabe Hajime-u. Njegovo djelo *Dielaktik der absoluten Vermittlung. Hajime Tanabes Religionsphilosophie als Beitrag zum ‘Wettstreit der Liebe’ zwischen Buddhismus und Christentum* (1984) / *Dijalektika apsolutnog posredovanja. Filozofija religije Hajime Tanabe--a kao prilog ‘sporu ljubavi’ između budizma i kršćanstva* /, prva je monografija o Tanabe-u na zapadnom jeziku. Polazeći od *Tetsugaku nyūmon* (1949–1952, Uvod u filozofiju), Laube predstavlja Tanabeovu filozofiju da bi potom u kritičkom dijelu razvio različite teme kršćansko-budističkog dijaloga.

Od sredine 80tih godina po prvi put u njemačkoj japanologiji nastaju i radovi o Nishidi. Pri tom se radi o dvije disertacije o Nishidi, jedna iz tadašnje Zapadne Njemačke a druga iz tadašnje Istočne Njemačke. *Peter Pörtner* u svom radu *Nishida Kitarō’s Zen no kenkyū* (Hamburg 1990), iscrpnim uzimanjem u obzir historijskog konteksta i jednim gotovo savršenim prijevodom djela, pokušava posebno istražiti problem *samosvijesti* i *autoreferencijanosti* kod Nishida-e, u vezi sa njemačkim idealizmom. *Steffi Richter* u svom radu *Die Herausbildung der Philosophie von Nishida Kitarō* /*Azgradnja filozofije Nishida Kitarō-a* / (Berlin 1985), ulazi u filozofski razvitak Nishida-e do 1927. Ona utvrđuje tri faze njegovog mišljenja sve do misli o „mjestu“. Uz to, 1989. godine pojavio se prvi cjeloviti njemački prijevod Nishidine *Zen no kenkyū*, u prijevodu Petera Pörtnera.

Rasprava sa Kyoto-školom na njemačkom jeziku je poslije 1945 gotovo potpuno određena kršćanskom teologijom i japanologijom. Tek knjiga *Ōsahi-ja Ryōsuke-a Die Philosophie der Kyoto-škole. Texte und Einführung* /*Filozofija Kyoto-škole. Tekstovi i uvod* / (1990), ovdje stavlja jasan akcent. Knjiga predstavlja zbirku članaka vodećih mislilaca Kyoto-škole i u uvodnom eseju pokušava nacrtati filozofski reflektiranu sliku te škole. Uz to, sadrži iscrpnu bibliografiju na zapadnim jezicima o misliocima Kyoto-škole skupa sa pregledom njihovih djela. U istoj godini je u filozofskom fahu završena disertacija Matsudo Yukio-a *Die Welt als Dia-*

lektisches Allgemeines. Eine Einführung in die Spätphilosophie vom Kitarō Nishida /Svijet kao dijalektičko Opće. Uvod u kasnu filozofiju Kitarō Nishida-e / Spis sadrži objašnjenja centralnih tema Nishidine filozofije kao i prijevod spisa *Svijet kao dijalektičko Opće*. 1996. je objavljena disertacija Paula Maflija (Paul Maflī), pisana u fahu filozofija, pod naslovom *Nishida Kitarōs Denkweg /Misaoni put Nishida-e Kitarō-a/*, prikazan na osnovu zapadne sekundarne literature. 1999. je također objavljena disertacija Rolfa Elberfelda koja je pisana u fahu filozofija: *Kitarō Nishida (1870–1945). Moderne japanische Philosophie und die Frage nach der Interkulturalität / Kitarō Nishida (1870–1945). Moderna japanska filozofija i pitanje o interkulturalnosti* /, koja Nishidinu filozofiju otvara kao polazište za interkulturalnost. U istoj godini pojavili su se različiti članci o Nishidi na njemačkom jeziku, pod naslovom *Logik des Ortes. Der Anfang der modernen Philosophie in Japan / Logika mjesta. Početak moderne filozofije u Japanu/*, koje je preveo i uredio Rolf Elberfeld.

Do sada je posljednji veći objavljeni rad na njemačkom jeziku o Nishidi, habilitacijski spis Kobayashi Toshiaki-ja *Denken des Fremden. Am Beispiel Kitarō Nishida / Mišljenje stránog. Na primjeru Kitaro Nishide* / (2002). Kobayashi analizira Nishidin jezik, njegov odnos prema romanizmu, „polje Ničega“, njegov pokušaj legitimacije japanskog carskog sistema i, u zaključku, njegov pojam vremena. U godinama 2001 i 2002 pojavio se veći tekst u dva dijela, autora Klusa Krachta pod naslovom *Nishida und die Politik /Nishida i politika* /. Pored vrlo tačnog izvještaja o Nishidinim komentarima o politici, prije svega na temelju dnevnika u vremenu između 1932 i 1945, studija sadrži i prijevode glavnih Nishidinih tekstova u kojima zauzima stav prema politici.²⁰

OSTALO

1984 Nitta Yoshinori objavljuje knjigu *Japanski prilozi fenomenologiji*. Svezak sadrži tekstove različitih autora koji djelomično povezuju zapadne i istočne tradicije.

20. Klaus Kracht, *Nishida und die Politik*, u : *Japanica Humboldtiana* 5:2001, 205–250 i 6: 2002, 183–249.

1987 Siegrfried Bönisch u suradnji sa japanskim filozofima izdaje „Marxističku dijalektiku u Japanu“. Autori priloga raspravljaju o „aktualnim problemima dijalektičko-materijalističke metode!“.

1988 pojavljuje se knjiga *Mišljenje u Japanu*, sa tekstovima Maruyama-e Masao-a. To je važna knjiga za izučavanje Maruyaminog mišljenja na zapadnom jeziku.

1989 se pojavljuje svezak *Japan i Heidegger*, kao spomenica grada Meßkircha za stoti rođendan Martina Heideggera, koju je priredio Hartmut Buchner. Knjiga sadrži važne materijale i članke o odnosu Heideggerove filozofije prema Japanu i različitim japanskim filozofima.

1992 se pojavljuje prijevod Watsuji-a Tetsurō-a *Fudo. Vjetar iz zemlje. Veza klime i kulture*, kojeg su priredili Dora-Fischer-Barnicol i Okochi Ryōgi.

1999 je objavljen prijevod Kuki Shūzō-a *Struktura onog „Iki“*, kojeg je priredila Okada Minoru.

2001 se pojavila knjiga Hansa Petera Liederbacha *Martin Heidegger u mišljenju Watsuji Tetsurō-a. Japanski prilog filozofiji životnog svijeta*. Disertacija koja je nastala u fahu filozofija detaljno analizira odnos Watsujia i Heideggera.

Premda je u međuvremenu na njemačkom jeziku raspoloživo dovoljno materijala, recepcija japanske filozofije prije svega u području same filozofije je vrlo nedovoljna. Japanska filozofija, i od 1868, ne spada u nastavni kanon koji je 99 procenata ograničen na evropsku i sjeverno-američku literaturu. Nastava o azijskoj, južnoameričkoj i afričkoj filozofiji je u fahu filozofija još uvijek rijetka. U posljednjih deset godina interes za interkulturalne perspektive u filozofiji u njemačkom govornom području je ipak vidljivo porastao, čak i kad to još nema velikih posljedica na institucionalnoj razini na univerzitetima. Zbiljska rasprava i u okviru nastavnog kanona svakako će tek doći na dnevni red ako se ustanove profesure koje su posvećene toj temi te na taj način studenti mogu dobiti odgovarajuću naobrazbu. Institut, kao što je institut na Havajima, u njemačkom govornom području još dugo nije na vidiku.

[s njemačkog preveo: Sulejman Bosto]